

MARIJN KRUK

Hoe een gevaarlijk land bedreigend werd

Springplank Libië: over vluchtelingen en terreur

Kinderen tijdens een door Fajr Libya, een coalitie van revolutionairen, georganiseerde sportmanifestatie, Tripoli 2014 (Corbis/HH)

Dat Libië zowel doorvoer-
land voor vluchtelingen als
jihadistenhaard is geworden,
heeft alles te maken met de
chaos waarin het land momen-
teel verkeert. Hoe heeft het
zover kunnen komen? Marijn
Kruk plaatst de gebeurtenissen
vanuit eigen ervaring in per-
spectief.

Moammar Kadhafi, de Libische dictator, dreigde nog dat hij Europa 'zwart' zou laten zien. Diens zoon Saif al-Islam waarschuwde voor 'rivieren van bloed' in eigen land. Westerse regeringsleiders, de Franse president Sarkozy voorop, lieten zich er niet door afschrikken. In het voorjaar van 2011 startte de NAVO een militaire campagne in Libië.

NAVO-operatie

Naar het voorbeeld van Tunesië was de bevolking in opstand gekomen tegen het dictatoriale regime in Tripoli. In het oosten van het land was het binnen enkele dagen gelukt de regeringstroepen te verjagen. Nu dreigde Kadhafi met een contra-offensief. Tanks stonden voor de poorten van de oostelijke havenstad Benghazi. Kadhafi zou de opstandelingen, 'ratten' zoals hij ze noemde, achtervolgen en vermorzelen – stad voor stad, straat voor straat, huis voor huis.

Daar wilde de Navo een stokje voor steken en op 19 maart openden Franse vliegtuigen het offensief. Maar de militaire operatie, die de bescherming van de Libische burgerbevolking ten doel had, werd geleidelijk steeds verder opgekeerd. Westerse regeringsleiders wilden Kadhafi's hoofd. De coalitie zou niet rusten eer diens regime gevallen was. Dat gebeurde eind augustus 2011, toen rebellen uit de Nafusabergen de hoofdstad Tripoli binnen reden. Twee maanden later werd Kadhafi door rebellen vermoord in zijn geboortestad Sirte. Saif al-Islam werd in de

woestijn gevangen toen hij – verkleed als geitenhoeder – richting Niger probeerde te ontsnappen. Maar hun beider voorspellingen zijn tot op zekere hoogte uitgekomen. Zo is het aantal Afrikaanse migranten dat via Libië zijn weg naar Europa vond de afgelopen jaren spectaculair gestegen. Tegelijk gleed het land weg in een burgeroorlog. Dat biedt radicaal islamitische groeperingen alle ruimte. Zo is de militant salafistische organisatie Ansar-al Sharia al sinds 2012 actief in de omgeving van Benghazi. Sinds begin dit jaar manifesteert Islamitische Staat zich in het gebied rond Sirte.

Na de val van Kadhafi verdween Libië uit het oog van het wereldnieuws. Dat richtte zich op de oorlog in Syrië, de opkomst van Islamitische Staat of het steeds agressievere Rusland. Dat veranderde met de bootvluchtelingencrisis in de Middellandse Zee. Tienduizenden vluchtelingen zetten voet aan wal op de Italiaanse kust. Als ze die al haalden, want veel ervan verdronken. Vluchtelingenorganisatie UNHCR schatte dat er in 2014 219.000 vluchtelingen de Middellandse Zee overstaken. Daarvan verdronken er naar schatting 3500, al liggen werkelijke cijfers waarschijnlijk hoger. Het merendeel van deze mensen vertrok vanuit Libië.

Transit Libië

Libië is al veel langer een transitland. Dat gaat terug tot het moment dat Kadhafi na de aanslagen van 11 september 2001 eieren voor zijn geld koos.

Hij gaf hij zijn massavernietigingprogramma's op, betaalde schadevergoeding aan de nabestaanden van de Lockerbie-aanslag en ook maakte hij zich dienstbaar aan de *War on Terror* van George W. Bush. Het voordeel voor Kadhafi was evident: eindelijk kon zijn olie weer vrijelijk stromen. Westerse bedrijven stonden in de rij. Gigantische bouwprojecten verrezen. Daarvoor waren arbeiders nodig, en die liet Kadhafi massaal uit het Afrikaanse achterland komen. Daarmee kwam ook de smokkelindustrie vanuit Libië op gang, want veel gastarbeiders wilden dóór. Wie het kon betalen, kocht een enkeltje Lampedusa, lokale vissers leenden zich er graag voor. De grote bazen achter de schermen waren allemaal getrouwen van de Kadhafi-clan.

Kadhafi zette de immigranten ook in als drukmiddel. Tegen Italië vooral, dat toen nog eindstation en geen tussenstation was. In 2009 kwam hij met toenmalig premier Berlusconi een regeling overeen: Italië zou Libië 5 miljard euro betalen. Officieel als reparatie voor de geleden schade tijdens de kolonisatie (1911-1943). In ruil daarvoor beloofde Kadhafi de doorvoer van migranten binnen de perken te houden. In vergelijking met nu ging het toen nog om betrekkelijk kleine aantallen: gemiddeld zo'n 15.000 per jaar. Na de opstand tegen Kadhafi in 2011 zou dat getal spectaculair toenemen. Veel zorgen maakte men zich in Europa aanvankelijk niet. Dit zou allemaal tijdelijk zijn. Wanneer de Libische staat weer op zijn hoeven stond, zou het land de vluch-

telingen tegenhouden – net als onder Kadhafi. En net zoals Tunesië, Algerije en Marokko dat over het algemeen ook braaf doen. Maar het liep anders. Niet alleen zou de Libische staat nimmer herrijzen. Wat daarvoor doorging, zou in korte tijd zelfs compleet verpulveren.

Nieuw begin

Het begon allemaal zo veelbelovend: in 2012 waren er vrije verkiezingen, de eerste in ruim veertig jaar. Maar de regering die daarvan het resultaat was, zou er nimmer in slagen het geweldsmonopolie te verwerven. Het probleem waren de honderden milities die uit het conflict met Kadhafi tevoorschijn kwamen. Ze groepeerden studenten, winkeliers, automonteurs, werklozen en wisten de hand te leggen op grote hoeveelheden wapens, helemaal nadat Kadhafi eenmaal was verslagen en zij zich toegang verschaften tot diens rijk gevulde arsenalen. Veel milities bleven intact, ondanks pogingen van de nieuwe regering om hun macht te breken, bijvoorbeeld door ze in te lijven in het nieuwe Libische leger. De loyaliteit van de militeleden lag lokaal: ze dienen de belangen van de eigen stad of streek. Als het erop aankwam lieten ze zich aan de minister van Defensie in Tripoli weinig tot niets gelegen liggen. Van hun kant wierpen de milities zich op als hoeders van de revolutie. Zo belichaamden ze een wijdverspreid wantrouwen jegens de nieuwe politieke klasse in de hoofdstad.

Hier en daar is geopperd dat het anders zou zijn gelopen indien de regering de betaling aan de milities zou hebben stopgezet. Dat is de vraag: wanneer milities hun geld niet kregen, togen ze

naar Tripoli om het te halen. Ik was eens in de stad toen een militie uit Misrata het kantoor van de premier met luchtafweer onder vuur nam, omdat ze naar hun smaak niet genoeg betaald kregen. Dat was maar één van de manieren om te laten zien wie de baas was. Het gebeurde zelfs dat de premier voor korte tijd werd ontvoerd. Ook was Tripoli regelmatig het toneel van strijd tussen de rivaliserende milities. Zo kwamen meer dan zeventig burgers om het leven toen militeleden het vuur openden op een groep Tripolitijnen die demonstreerden tegen hun aanwezigheid in de stad.

Intussen kreeg Benghazi te maken met een mysterieuze afrekeninggolf. Rechters en legerofficieren uit de Kadhafi jaren waren doelwit, maar spoedig ook vrouwenactivisten en journalisten die zich pas na de opstand van 2011 hadden doen gelden. Eind 2013 maakte ik er een portret van een jonge vrouw, Enas Al Drissi. Ze behoorde tot de revolutionairen van het eerste uur, maar zag haar dromen van een stabiel en vrij Libië in korte tijd verdampen. Nadat haar auto in brand gestoken was en ze doodsbedreigingen kreeg, verkleinde haar wereld tot de muren van haar ouderlijk huis. Dat bevond zich op enkele honderden meters van het gerechtshofgebouw dat in 2011 nog het bruisend centrum van de opstand tegen Kadhafi was geweest. Van het gebouw zelf was weinig meer over. Moslimextremisten van Ansar al-Sharia hadden de oostelijke muur opgeblazen. De wind huilde door de raamloze vensters.

Voedingsbodem

Ansar al-Sharia wordt in verband gebracht met

de bestorming van het Amerikaanse consulaat in Benghazi op 12 september 2012, waarbij ambassadeur J. Christopher Stevens door verstikking om het leven kwam. Leden van de groep waren ook aanwezig in de nog oostelijker gelegen stad Derna. Deze stad vaardigde in het verleden relatief veel strijders af naar de jihad, eerst naar Afghanistan, later naar Somalië en Irak. Hier stond de wieg voor de in de jaren negentig opgerichte Libische Islamitische Gevechtsgroep (*Al-Jama'a al-Islamiyyah al-Muqatilah bi-Libya*). Deze groepering wilde Kadhafi ten val brengen en een Islamitische Staat in Libië stichten. Over trainingsfaciliteiten beschikte ze niet. Jonge rekruten werden Abu Salim ingestuurd, de gevaarlijkste achterbuurt van Tripoli, slechts gewapend met een mes. Het doel? Er levend uit tevoorschijn zien te komen.

De groep ondernam diverse (slecht voorbereide) aanslagen op de Libische dictator. De leider van groep, Abdelhakim Belhadj, werd in het kader van de 'rendition programmes' die de Amerikaanse en Britse inlichtingendiensten in de nasleep van de aanval op het World Trade Center opzetten, gearresteerd in Maleisië en uitgeleverd aan Tripoli, waar hij werd gemarteld. Belhadj deed later afstand van zijn radicalisme en speelde na de inname van Tripoli een belangrijk rol bij het bestuur van de chaotische stad. Hij richtte een gematigd islamitische partij op en spande een proces aan tegen de Britse overheid.

Van de Libische Islamitische Gevechtsgroep werd weinig meer vernomen. Het neemt niet weg dat Derna altijd een haard van radicale islam is gebleven. Politie of legermacht zijn na de

opstand tegen Kadhafi nimmer teruggekeerd. Toen ik de stad eind 2013 bezocht was er een sterke arm in de vorm van drie radicaal islamitische militieën: de Abu Salim brigade, het Leger van de Islamitische Staat in Libië en Ansar al-Sharia. Alle drie streefden ze naar invoering van de islamitische staat en een strikte toepassing van de sharia, het islamitische recht. In de heuvels even buiten de stad was Al-Qaeda neergestreken in de persoon van Sufian Ben Qumu. Deze Libiër werd opgeleid door Osama bin Laden en vocht in Afghanistan aan de zijde van de Taliban en later in Soedan. Nu stoomde hij jonge rekruten uit de regio klaar voor de jihad in Syrië. Op het voormalige politiebureau wapperde de zwarte jihadistenvlag. Boven de stad patrouilleerde een Amerikaanse drone, gestationeerd op het eiland Cyprus. Het toestel produceerde een snerpande brom.

De toestand in Derna is er sindsdien niet beter opgeworden. In oktober 2014 zochten de radicale militieën aansluiting bij Islamitische Staat. Sindsdien komen er berichten over onthoofdingen, kruisigingen en kindhuwelijken. In Benghazi bond Khalifa Hafter de strijd met de islamitische militieën aan. Deze voormalige legergeneraal van Kadhafi had in de jaren tachtig met zijn meester gebroken en was naar de Verenigde Staten uitgeweken. In 2011 was hij naar Libië teruggekeerd en sloot zich aan bij het rebellen. In het voorjaar van 2014 lanceerde hij 'Operatie Dageraad'. Aanvankelijk leek het erop dat Hafter

met zijn offensief de extremisten uit Benghazi zou verdrijven. Maar ze herstelden zich en sloegen terug. Van de stad is weinig meer over. Vrijwel alle bewoners zijn gevlucht.

Failing state?

Vanuit Tripoli viel weinig heil te verwachten. In een atmosfeer van totale desillusie vonden op 25 juni 2014 parlementsverkiezingen plaats. De opkomst bedroeg 18 procent, een teken dat Libiërs volkomen murw zijn van het geweld en

Politie of legermacht zijn na de opstand tegen Kadhafi nimmer teruggekeerd.

geen enkel vertrouwen meer hebben in een politieke oplossing. Liberalen en moslimbroeders werkten elkaar op alle mogelijke manieren tegen. Een nieuwe grondwet was er nog altijd niet. De moslimbroeders verloren de verkiezingen, maar betwistten de uitslag. Machtige militieën uit de havenstad Misrata steunden hun protest.

Spoedig waren er twee parlementen: een internationaal erkend parlement dat zetelt in Tobruk, nabij de Egyptische grens en een dissident parlement dat zetelt in Tripoli. Generaal Hafter sloot zich aan bij het parlement in Tobruk, net als Zintan, een stad in de westelijke gelege Nafusabergen dat beschikt over geduchte militieën. Zo nu en dan komt het tot een gewapend treffen. Een vertegenwoordiger van de Verenigde Naties probeert te bemiddelen, maar slaagde er tot op het moment van schrijven (29

mei 2015) niet in een overeenkomst te bereiken. Partijen staan nog steeds lijnrecht tegenover elkaar.

Dat is een zorgelijke situatie, want begin 2015 deed Islamitische Staat zich gelden in de omgeving van Sirte, de thuishaven van Kadhafi's nu gemarginaliseerde stam, de Kadhadhfa. In een spectaculair gefilmde video was te zien hoe 21 Egyptische kopten – als gastarbeiders werkzaam in Libië – werden onthoofd in de branding van de Middellandse Zee. Later executeerde IS ook nog eens een groep Ethiopische christenen, die op doorreis waren naar Europa. Het geeft aan hoezeer de huidige chaos in Libië ruimte biedt aan extremisten. En aan migranten die vanaf de Libische kust de sprong naar Europa willen wagen.

Een oplossing is niet in zicht. Zo nu en dan klinken er oproepen tot een internationale interventie, maar concrete actie blijft uit. Wie zou er zich in dat wespennest willen begeven? Vluchtelingen, ja die wel. Met tienduizenden tegelijk blijven ze de enorme risico's trotseren. Op de Tsjadische grens worden ze opgevangen door de mensensmokkelaars. Dan gaat het Libië door, richting kust. Een enkeling keert om, de meesten wagen het er toch maar op. Wat hebben ze te verliezen? Hun leven stelde toch al niet zo veel meer voor.

MARIJN KRUK is historicus en journalist. Hij schrijft onder meer voor *Trouw* en *De Groene Amsterdammer*.